

свідомість, підвищується обізнаність у соціально-політичних процесах, що сприяє формуванню політичної культури активістського типу.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 03.10.2018 № 710-р // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
2. МОН разом з партнерами презентували онлайн-курс із громадянської освіти для учнів 10-их класів URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-razom-z-partnerami-prezentovalo-onlajn-kurs-iz-gromadyanskoyi-osviti-dlya-uchniv-10-h-klasiv>
3. "DEMOCRACY: FROM THEORY TO PRACTICE" UNIVERSITY COURSE STARTS IN UKRAINE [Електронний ресурс] // International Foundation for Electoral Systems. – 16 Oct 2018. – URL: <https://www.ifes.org/news/democracy-theory-practice-university-course-starts-ukraine>.
4. Демократія від теорії до практики. Інтерактивний курс із громадянської освіти для студентів закладів вищої освіти. URL: <https://demcourse.theworkademy.com/uk#intro>
5. ДемоГРАТія/ URL: <https://www.demogratia.platfor.ma/>
6. ВУМ online: дистанційна платформа громадянської освіти /URL: <https://vumonline.ua>

*Кисельов Сергій Олегович, кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»*

Проблеми громадянської освіти у сучасній Україні

Громадянська освіта (ГО), як і проблеми з нею пов'язані, чим далі, тим більше привертають увагу науковців, як в Україні, так і за її межами. Серед сучасних авторів можна позначити С. Тінібу (S. Tinibu), І. Аль-бакрі Нйеї, В. Ульріха (W. Ulrich) та багатьох інших. В Україні громадянська освіта також цікавить науковців, але ж не тільки їх. Можна згадати засновника Інституту громадянської освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія», проф. С. Рябова, сьогоденну директорку цього інституту, Л. Зубрицьку, також можна відзначити Я. Боренько, З. Казанжи та й багатьох інших.

Деякі праці присвячені загальним проблемам громадянської освіти, але більшість все ж стосується конкретних кейсів, досвіду громадянської освіти – як позитивного, так і негативного – у різних країнах, різних культурах. Це стосується й стану речей у вітчизняному полі громадянської освіти, де все ж переважає аналіз певних кейсів, обмін досвідом, навіть урядових приписів перед розробкою власне

теорії громадянської освіти. Не можна констатувати, що теорія знаходиться у занедбаному стані, проте її явно не вистачає.

Переважна більшість досліджень, присвячених громадянській освіті та її проблемам ґрунтуються на беззаперечності цінностей ліберальної моделі демократії. Це й не дивно, бо Центр громадянської освіти розташований у Калабасасі, Каліфорнія, США. Співробітництво Центру здійснюється з мережею з 50 програм з громадянського права, урядування та праву штату (Каліфорнії – С. К.). Тут можна із заздрістю додати, що цей центр спонсорується асоціаціями і фондами адвокатів штату, коледжами та університетами. [7] Центр дійсно всесвітньо відомий (фахівцями з громадянської освіти), дуже потужний і має широкий вплив у своїй галузі майже у всьому світі. Проте, чи можна із впевненістю зазначити, що цінності ліберальної демократії є універсальними? Гадаю, що певні наслідки так званої «арабської весни» свідчать про інше. Більше за те, будь-які загальні цінності переломлюються крізь призму національної (локальної) культури і знаходять свій неповторний вираз у будь-якому конкретному суспільстві. Тому завдання громадянської освіти можуть бути різними. Наприклад, І. Аль-бакрі Нйеї має сумнів щодо майбутніх результатів референдуму у Ліберії на підставі того, що у ліберійському суспільстві немає мережі громадянської освіти [6]. Тобто виходить, що одні люди виходять на референдум, а інші мають сумнів у його легітимності. На підставі того, що люди, які проголосують не є достатньо освіченими у відповідній галузі. Звичайно, тут є раціональне зерно. Проте, можна подивитись на проблему з іншого боку: у людей є певна своя система цінностей, і вони діють таким чи іншим чином не тому, що не мають ні системи цінностей, ні уявлення про них, а тому що їх система цінностей відрізняється від системи цінностей того, хто їх оцінює. Можливо, у людини, що оцінює є більше знань з даного питання, проте вона просто має інше світосприйняття і є для тих, кого вона оцінює просто іншокультурним суб'єктом. І, навіть, якщо вони закінчать певний курс з громадянської освіти і отримують певний сертифікат, це чи напевно одразу посприятиме зміні духовних орієнтацій, системи цінностей, світогляду взагалі. Іншими словами, налагоджувати систему громадянської освіти безумовно необхідно, але відкладати для цього референдум на невизначений термін скоріше за все не буде раціональним. І другий момент тут буде стосуватися власне змісту громадянської освіти. Наскільки традиційний «калабасівський» зміст може відповідати традиціям і цінностям тієї чи іншої культури. Ліберійській кейс був взятий саме тому, що у цьому суспільстві взагалі відсутні інститути громадянської освіти. І саме цей кейс своєю «кричущістю» може змусити замислитись про проблему самого змісту громадянської освіти.

В Україні є декілька програм громадянської освіти, держава не залишається осторонь процесу громадянської освіти, проте зміст громадянської освіти (як, власне, й форма) потребує певного вдосконалення. У 2018 р. уряд України схвалив концепцію громадянської освіти. Згідно цієї концепції, «Метою громадянської освіти є формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності

відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за своє власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами своєї сім'ї, за життя територіальної громади». [3] Для мене особисто завжди було загадкою словосполучення «громадянські компетентності» та те яким чином вони формуються. Це словосполучення вже стало нормою у політичних та навколополітичних текстах, проте, думаю, це все ж нагадує комп'ютерний переклад. Проте, що тут є спільного з метою інших програм ГО, та що відповідає саме особливостям української культури? Якщо порівняти мету ГО України та нашого північного сусіда, яка полягає у формуванні відповідального громадянина, який бере активну участь у політичному житті держави і є здатним багато зробити для своєї країни, то можна виокремити, що в українському варіанті є пункт – невеличкий, але ж він є – про здатність відстоювати власні права. Спільно ж є те, що і там, і тут ми бачимо певне тяжіння до патріотичного виховання (так проситься словосполучення «військово-патріотичного»). Напевно, це все ж можна списати на десятиліття спільної історії. Але ж елемент власних прав, до яких можна було б додати ще й особисті інтереси, в меті української ГО все ж присутній.

Проте, українській ГО ще зробити один крок уперед, і ми зможемо зрівнятися з планами ГО Нігерії: «Основною метою громадянської освіти можна вважати формування громадянських якостей на основі нових знань, навичок та цінностей, які допомагають людям вирішувати проблеми, що виникають, адаптуватися до соціально-економічних та політичних умов, що змінюються, репрезентувати і захищати свої права та інтереси, поважаючи права та інтереси інших». [8] Хотілося б звернути увагу на наголос, насамперед, на особистий розвиток, на отримання навичок вирішувати свої проблеми, захищати свої права. Ще є один момент у нігерійській концепції, на який треба було б звернути увагу. На перше місце поставлені саме знання, тому що знання набуваються швидше, а далі вже людина має сама вирішувати, як ці знання використовувати практично. Навички формуються у процесі діяльності, поступово і, нарешті, цінності, які можуть змінюватись під впливом перших двох факторів, а можуть і не змінюватись, особливо якщо нові знання та навички суперечать нормам та цінностям наявної культури. Знову ж таки, рішення має належати самій людині.

І ось у нас в Україні виникає певний парадокс – з одного боку ми говоримо про необхідність ГО, насамперед в школах, а з іншого, у вищій школі робимо крок назад. Вже давно, більше 10 років у програмах ЗВО відсутні як обов'язкові, дисципліни соціального блоку, насамперед політологія та соціологія. Виникає обґрунтована підозра – це робиться для того, щоб легше було керувати людьми, бо відсутність знань гарантовано відкриває широкий шлях політичній пропаганді, коли професійні політики та наймані політологи підміняють інтереси людей інтересами організацій – це може бути як держава, так і політична партія, або, навіть, громадська організація.

У цих умовах на сьогодні має бути зміщений наголос ГО, він має бути зроблений на: 1. Суверенітеті особистості. 2. Правовому статусі громадянина. 3. Проблемі європейського та глобального громадянства. 4. Громадянстві і патріотизмі. 5. Правах людини. 6. Відповідальності держави перед людиною. 7. Правах та обов'язках громадянина. 8. Гарантіях дотримання прав громадянина з боку держави. 9. Проблемах дискримінації. 10. Сучасному розумінні демократії. 11. Політичній залученості та активності громадян. 12. Можливості впливу громадян на органи державної влади. Власне всі ці моменти достатньо відомі, бо містяться у Програмі з громадянської освіти 2004 року. Цей проект був створений на основі загально українського дослідження політичної культури та є наслідком наявної політичної культури України. [2, 77-78] Це був спільний проект Фонду «Освіта для демократії», Інституту соціальної та політичної психології АПН України та Інституту ліберального суспільства. Проект був здійснений за підтримки Інституту сталих спільнот (Монпел'є, штат Вермонт, США) та Агенцією США з міжнародного розвитку. Проте, якщо ці завдання й досі є актуальними, це означає, що вони не були реалізовані.

Список використаних джерел:

1. Боренько Я. Громадянська освіта в Україні. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/171108_citizenship-education-Ukraine-ukr_YB.pdf [Назва з екрану]. (Дата звернення 07.03.2021)
2. Жадан І., Кисельов С., Кисельова О., Рябов С. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні. К.: ТанDEM, 2004.
3. КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. РОЗПОРЯДЖЕННЯ від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні». {Із змінами, внесеними згідно з Розпорядженням КМ № 176-р від 26.02.2020}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#n10> [Назва з екрану]. (Дата звернення 07.03.2021)
4. Казанжи З. Спецпроект Громадянська освіта. Громадянська освіта - це про компетенції, які допомагають будувати успішну країну. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/hromadianska-osvita/2021/02/16/243780/>
5. Марковська М. Курс "Громадянська освіта" для 10-класників. Що пропонує програма. URL: <https://nus.org.ua/questions/kurs-gromadyanska-osvita-dlya-10-klasnykiv-shho-proponuye-programa/> [Назва з екрану]. (Дата звернення 07.03.2021)
6. I. Al-bakri Nyei. Op-ed: Lack of civic education and watered-down proposals challenge upcoming Liberian referendum. URL: <https://constitutionnet.org/news/op-ed-lack-civic-education-and-watered-down-proposals-challenge-upcoming-liberian-referendum> [Назва з екрану]. (Дата звернення 05.03.2021)
7. Center for Civic Education: URL: <https://civiced.org/about> [Назва з екрану] (Дата звернення 06.03.2021)
8. S. Tinibu. Civic education: Meaning, importance, components (2020). URL: <https://www.legit.ng/1147087-what-civic-education-importance.html> [Назва з екрану]. (Дата звернення 05.03.2021)